

Kutatási Terv

Szalontai Ádám

1 Bevezetés

A kutatásom célja elsősorban a magyar VP egy empirikailag pontos leírása és egy magyarázó elmélet felépítése, valamint a magyar szintaxisüprozódia interfész feltérképezése. Az alábbiakban részletesen ismertetem ezeket a kutatási irányokat, illetve lehetséges kapcsolódásukat az Általános Magyar Nyelvtan Kutatócsoport munkájához.

2 A VP szerkezete

2.1 háttér

A magyar mondat szerkezete két főbb részre bontható, egy hierarchikus jelenségeket mutató, kötött szórenddel bíró preverbális tartományra, illetve egy olyan posztverbális tartományra ahol a szerkezeti viszonyok sokkal kevésbé érhetőek tetten közvetlenül, és ahol a szórend is relatív szabadságot mutat. A magyar mondattal foglalkozó generatív szakirodalom főleg a preverbális tartomány elemzésére koncentrált, a posztverbális tartománnyal kapcsolatban a legfontosabb elméleti vita az argumentumszerkezet konfigurációs vagy nem konfigurációs volta körül alakult ki az 1980-as, 90-es években. Egyesek, például Horváth 1986, Marác 1989, Kenesei 1986 konfigurációs értelmezés mellett érveltek. A talán legrészletesebben kidolgozott elmélet (É. Kiss többek között.: 1987a,b 1994, 2002) egy nemkonfigurációs, a szórend és az argumentumok közötti esetleges asszimmetriák magyarázatára több alrendszer (Tematikus Hierarchia, lineáris sorrend, k-vezérlés, fonológiai súly) is magában foglaló modell. Később Surányi (2006a,b) a generatív nyelvelmélet minimalista irányzatában fejlesztett ki egy konfigurációs elméletet, amely a keveredés (scrambling) mechanizmusát használja fel a konstituensek közötti szimmetriák magyarázatára. É. Kiss (2008) korábbi modelljét radikálisan újragondolva, szintén egy konfigurációs alapszerkezet mellett érvel, amely a deriváció egy adott szakaszában „kilapul” és szabadon linearizálódik.

2.2 Jelenségek

A VP szerkezetének leírását, illetve egy magyarázó elmélet kidolgozását az nehezíti, hogy azok a jelenségek, amelyek felhasználhatók a szerkezet megismerésére, a szimmetriák és az asszimmetriák jelenlétét egyaránt kimutatják, gyakran ellentmondásosan. A jelenségek egy csoportja az anafora kötéshez kapcsolódik és szerkezeti asszimmetriákra utal az alanyi és tárgyi argumentumok között (Surányi 2006a). Ahogy azt az alábbi példák is illusztrálják:

- (1) a. A kurzuson tanultak egymástól a diákok. (É. Kiss 2008)
b. *A kurzuson tanult egymás a diákoktól. (É. Kiss 2008)
- (2) a. Sokat tanultak egymás tanáraitól a diákok
b. ?Sokat tanultak egymás diákjai a tanároktól.

Hasonló eredményeket tapasztalunk az akkuzatívuszi és a datívuszi argumentumok között, de kevésbé markánsan. Ebben az esetben az értékítéletek egy kvantitatív felmérés eredményét tükrözik (Szalontai 2012):

- (3) a. ??Amikor bemutatod egymást Jánosnak és Annának.
b. ?Amikor bemutatod Jánosnak és Annának egymást.
c. Amikor bemutatod egymásnak Jánost és Annát.
d. Amikor bemutatod Jánost és Annát egymásnak.

Ezzel szemben a Kötéselmélet C elve nem mutat ki egyértelmű asszimmetriákat az alanyi és tárgyi argumentumok között, hanem minden esetben valamilyen mértékben csökkent elfogadhatósághoz vezet, ezzel egy szimmetrikus argumentum szerkezetre utalva.

- (4) a. *Felhívta őket_i a fiúk_i anyja. (É. Kiss 2002)
 b. *Felhívták (ők_i) pro_i a fiúk_i anyját. (É. Kiss 2002)
- (5) a. *Ki hívta fel Pétert?* ? \widehat{P} éter főnöke_i hívta fel pro_i (Surányi 2006a)
 b. *Kit hívott fel Péter?* * \widehat{P} éter főnökét_i hívta fel pro_i (Surányi 2006a)
- (6) a. ??Amikor bemutatattam neki János új főnökét. (Szalontai 2012)
 b. ??Amikor bemutatattam őt János új főnökének. (Szalontai 2012)

Számos más jelenség is hasonlóan egy nem-hierarchikus szerkezetre enged következtetni, mint például a Gyenge Keresztelési és a Szuperioritási hatások hiánya (É. Kiss 2002). Vannak azonban az anafora kötés mellett is olyan jelenségek, amelyek aszimmetriákra utalnak, mint például az alanyi szigetek jelenléte és a tárgyi sziget hiánya (Surányi 2006a), valamint a monoton csökkenő kvantorok, mint például a kevés hatóköri lehetőségei (Szabolcsi 1997). Ezek a kvantorok azonban a datívuszi és akkuzatívuszi argumentumok esetében már nem mutatnak annyira megfogható különbségeket, mint az alany és a tárgy viszonyában (Szalontai 2012).

2.3 Problémák és módszertan

A fent bemutatott két főbb elmélet (konfigurációs, nem-konfigurációs) közötti különbségtétel azért nehéz, mert mindkettő nagyon hasonló predikciós profillal bír. Kisebb különbségek vannak azonban köztük, mint például abban, hogy mit jósolnak a szórend hatával kapcsolatban a kötésre, ám ezek a jelenségek nem ismertek elég részletesen. Jelenleg tehát nincs olyan jelenség kör, amelynek adatai alapján egyértelmű elméleti következtetések lennének levonhatók. A fent említett elméletek elsősorban a generatív nyelvészetben hagyományosnak számító adatgyűjtési módszertant alkalmazták, vagyis főleg a szerzők saját intuícióira illetve kis körben elvégzett informális felmérésekre támaszkodtak. Számos tanulmány (többek között: Schütze 1996, Sprouse 2007, Featherston 2007) rámutatott arra, hogy egy formális adatgyűjtési módszertan alkalmazása nemcsak hogy robusztusabb bizonyítékokhoz vezet, hanem jelentősen árnyalja a nyelvtani jelenségekről alkotott képünket, és ezáltal a nyelvi tudás és a nyelv létrehozásában érintett rendszerek jobb megismeréséhez vezet.

Ha visszatekintünk a C elv esetében felhozott példákra a (4)-ben egy határozott agrammatikalitást tapasztalunk, azonban, ha megnézzük az (5)-ös és a (6)-os példákat azt látjuk, hogy bizonyos esetekben grammatikalitásilag köztes értékeket is számba kell venni. Illetve, azt a tényt, hogy számos hatás befolyásolja egy-egy mondat vagy jelenség megítélését, ez esetben nem csak az, hogy létrejött-e a kötés, hanem például az, hogy a névmás hol helyezkedik ez az ígéhez illetve a mondat végéhez képest. A biztosággal felhasználható adatok érdekében fontos, hogy kísérletet tegyünk az egyes hatások minél pontosabb szétválasztására. Erre például az alábbi típusú adatok tesztelése szolgáltathat válaszokat, amelyeknél szét van bontva a kötéselv sértésből eredő degradáció és a névmás lexikai tulajdonságainak befolyása:

- (7) a. Felhívta János_i anyja őt_i.
 b. Felhívta János_i anyja a szerencsétlent_i.
 c. János_i szülei azt szeretnék, hogy hívjam fel őt_i.

Hasonló problémákkal találkozunk az Aelv esetében is, mint ahogy az a fenti példánál látszik. Bizonyos esetekben egyértelműek a grammatikalitási ítéletek, azonban itt sem zárhatók ki olyan komplex hatások amelyeket pontosabban le kell írni. Például, hogy a koargumentumok és nem-koargumentumok milyen kötési tulajdonságokkal bírnak, ez a kérdés szinte egyáltalán nem vizsgált a magyarra foglalkozó szakirodalomban. Hasonló problémát jelent még a lineáris sorrend szerepe a kötések létrejöttében/megítélésében, ennek a tényezőnek a hatását is ki kell szűrni a jelenségek vizsgálatánál. Az itt felsorolt példák azt illusztrálják, hogy nemcsak hogy az eddig vizsgált jelenségek egymásnak ellentmondó eredményeket adnak, hanem az egyes jelenségeken belül mértékbeli különbségek vannak az ítéletekkel kapcsolatban. Ezeket a különb-

ségeket csak egy olyan, a jelen kutatásban is javasolt kísérletes módszertan használatával lehet eredményesen vizsgálni, amely képes percízen szétválasztani az egyes érvényesülő hatásokat.

2.4 Várható eredmények

Az itt javasolt kutatás célja, hogy részletesebben megvizsgálja a fõnt említett jelenségeket, ezzel egyrészt kiterjesztené az eddig hiányosan feltérképezett jelenségek kutatását, másrészt pedig új jelenségeket fog bevonni. Ezt a kutatási fonalat már elkezdtem egyrészt az akkuzatívuszi és datívuszi argumentumok viszonyának vizsgálatával (Szalontai 2012), valamint ezt tovább fejlesztve és kiterjesztve az alanyi és tárgyi argumentum viszonyra (Szalontai, elõkészületben) egy 148 adatközlõre kiterjedõ felméréssel. Az eddig elvégzett felmérések a kötés elmélet A és C elvére, a Gyenge Kereszteződésre, illetve kvantor hatókörü jelenségekre épültek. A továbbiakban a kutatást elsõsorban a következõ jelenségek vizsgálatával terjeszteném ki: a "fonológiai súly" jelentõsége (vagyis az a behagheli törvény amely szerint a rövidebb elemek megelőzik a hosszabbakat), a lexikális és funkcionális (névmások, igekötõk) szóosztályok esetleges viselkedése, a specifikusság, valamint az információ szerkezet hatása.

A kutatás eredményei jelentõsen hozzá fognak járulni a VP leírásához, valamint egy magyarázó elmélet kiépítéséhez, illetve annak a kérdésnek a jobb megértéséhez, hogy a magyar mondat szerkezet valóban két radikálisan különbözõ tartományra bontható-e. Az eddigi kutatások, illetve a kezdeti eredmények alapján egy olyan elméletet kidolgozását javaslom, amely vP-n belüli VP-t feltételez. A VP-n belül az akkuzatívuszi és datívuszi argumentumok viszonya hierarchikus, de egy olyan szabad bázisgenerálási mechanizmus érvényesül mint amit például Fanselow (2001) javasol a keveredés megmagyarázására. VP fölötti vP rétegben, ahol az alanyi argumentum kerül beillesztése ezek a viszonyok már nem állnak fenn. Egy ilyen keretben külön kezelendõek lennének a datívuszi argumentumok, és a másodlagos predikátumok.

Az itt javasolt kutatás a nemzetközi szintaktikai kutatás számára is érdekes eredményeket fog hozni, elsõsorban az olyan keveredési jelenségeket mutató nyelvek, mint például a japán vagy a német kutatói számára, különösképpen például a német „Nachfeld” kutatásában ami párhuzamba állítható a magyar posztverbális tartománnyal. Ezen a területen a némettel foglalkozó kutatások például nem hasznosították az A és C Kötéselméleti jelenségeket az elméletépítés során, ezért az általam javasolt kutatás eredményei itt mindenképpen jelentõsek lesznek. Ezen felül, mivel a kutatás számos jelenséget fog érinteni, és ezeket nagy részletességgel fogja vizsgálni, ezért a várható eredmények mindenképpen az eddigi kép árnyalásához fognak vezetni például a Kötéselmélet, és a kvantorok hatókörfelvételével kapcsolatban, valamint abban a kérdésben, hogy az információ szerkezet, illetve a prozódia gyakorol-e, és ha igen, milyen hatást a szintaktikai szerkezet kiépítésére.

3 Szintaxis és Prozódia

3.1 A frázisszerkezet–prozódiai szerkezet leképzése

A VP szerkezet felépítésében fontos szerepet játszik az intonációban is megnyilvánuló információ szerkezet, illetve a fonológiai súly (Behaghel törvény), ezért munkámban az empirikus-kísérletes kérdések egy része a szintaxis-információ és a szerkezet-prozódia kölcsönhatását fogja érinteni. A prozódia és a szintaxis kapcsolata valamint a prozódia szerepe a szintaktikai szerkezet kiépítésében egy alapvetõ kérdéskör (pl: Hunyadi 2002, Varga 2002, Szendrõi 2003). A prozódia elengedhetetlen az információ szerkezet (a topik és a fókusz) kutatásában, illetve fontos szerepet játszhat egyéb területeken is. Ezen a területen azonban jelentõs hiányok vannak a magyarral kapcsolatos alapkutatás tekintetében. Egy Mády Katalinnal, Surányi Balázssal és Deme Andreával közösen végzett kutatásunk, melynek eredményeit az International Conference on the Structure of Hungarian 11. elnevezésû konferencián fogjuk ismertetni, ezt a hiányt igyekszik csökkenteni. Ennek a kutatásnak a központjában a prozódiai és szintaktikai szerkezetek egymásra való leképzésének problémája áll. Az általános vélekedés szerint intonációs frázisok

(IP) valamint a prozódiai szavak (PW) nyelveken átívelő univerzális egységek, de felmerült a lehetősége annak, hogy e két egység között további prozódiai szerkezeti egységek léteznek: intermediális frázisok (ip) és hangsúly frázisok (AP) (Beckman és Pierrehumbert 1986), melyek nyelvek közti előfordulása viszonylag heterogén (Jun és Fletcher, megjelenés alatt). Az AP-k jellemzően egyetlen dallamhangsúlyból állnak és érzékenyek a szintaktikai frázis határokra, illetve a szintaktikai fázisok komplexitására.

A korábbi kutatások a magyar prozódiában utaltak ilyen szerkezeti egységek jelenlétére (Hunyadi 2002, Varga 2002). Az eddigi eredményeink azt mutatják, hogy a magyarban nagy valószínűséggel vannak AP-k amelyek érzékenyek a frázisok komplexitására, ellenben az ip nem valószínű, hogy része a magyar prozódiai szerkezetnek. Ezeket a kezdeti eredményeket további kutatásokkal fogjuk kiterjeszteni, illetve megerősíteni. A célunk az, hogy pontosan fel tudjuk mérni, hogy a szintaxissal párhuzamban álló prozódiában milyen szerkezetekkel találkozunk, a leképzésnél ezek a szerkezetek milyen mértékben mutatnak állandósult kapcsolatot a szintaxissal, és hogy ezek mennyiben kötik meg a szintaktikai szerkezetek kiépülését. Ehhez az alapkutatáshoz kapcsolódik egy, Mády Katalinnal és Káldi Tamással nemrég indított közös kutatásunk, aminek célja a különböző fókusztypusok (tág, kontrasztív, információs) prozódiai tulajdonságainak leírása. Az ebből származó eredmények jelentősen hozzájárulhatnak nem csak a preverbális prozódia-szintaxis interfész, hanem a VP-ben megnyilvánuló információ szerkezeti hatások jobb megismeréséhez. Például ahhoz a kérdéshez, hogy a magyarban, mint számos más nyelvben, létezik-e egy információ-szerkezeti szempontból fontos pozíció a mondat jobb perifériáján.

3.2 Határjelölő Tónusok

A szintaxis és prozódia egy másik olyan területe amely kevésbé kutatott a határjelölő tónusok kérdésköre. A határtónusok, és egyéb prozódiai jelenségek fontos szerepet játszhatnak, mint a szintaxist kiegészítő nyelvi elemek, például a felkiáltó és kérdő mondattypusok közti különbségtételben, ami Gyuris és Mády (2013) valamint Gyuris, Mády és Szalontai (2013) kutatásának középpontjában állt. A felkiáltó mondatok mondattypusok közé való besorolása egy problematikus pont. A magyar szakirodalomban a hagyományos megfogalmazás szerint ez a típus az öt mondattypus egyike (Károly 1964). Hasonlóan jár el Altmann (1993) is, aki szintén főbb mondattypusnak ismeri el a felkiáltó mondatot, viszont a prozódiai tulajdonságait egyenlő szinten kezeli a szintaktikaiakkal és morfológiaiakkal. Mások, például König és Siemund (2007) a felkiáltó mondatot nem sorolják az alap típusok közé, csak mint alárendelt típust említik, amely szerkezetileg teljesen megegyezik az egy adott nyelvben előforduló kijelentő vagy kérdő mondatokkal, amelyektől csak sajátos prozódiaja különbözteti meg. Lipták (2006) szintén amellett érvel, hogy a felkiáltó mondatok nem csak azonos szórendűek, de azonos szerkezetűek is lehetnek a kérdő mondatokkal.

- (8) a. Hány könyvet vettél meg!
b. Hány könyvet vettél meg?

Ezek mellett a kérdőszavas felkiáltó mondatok mellett Lipták még számos típust felsorol, a de-felkiáltó mondatokat, valamint a vonatkozó felkiáltó mondatokat, illetve osztályozza is őket aszerint, hogy szerkezetileg mennyire tudnak azonosak lenni a kérdő mondat párjaikkal az ige invertáltságát tekintve: szükségszerűen ugyanaz a szerkezetük, csak egyenes, illetve csak invertált szórenddel létezhetnek.

Amint láttuk a felkiáltó mondatok elemzéséből nem lehet kihagyni saját prozódiai tulajdonságaikat amelyekre a korábbi szakirodalom is tartalmaz észrevételeket (többek között: Varga 2002, É. Kiss 2002). Ezek alapján teszteltük a felkiáltó és kérdő mondatok prozódiaját. Ezekben a kísérletekben arra jutottunk, hogy a kérdő és felkiáltó típusok különböznek mind fráziskezdő és végső határtónusaikban, mind a kérdőszón megjelenő hangsúlyban. Ezek közül a

mondattípusok közti különbségtételben a fráziskezdő határtónusok a leginformatívabbak a beszélők számára. Ez az eredmény nem csak a felkiáltó mondatok kutatásában fontos, hanem az mondat bal perifériájának kutatásában általában. A továbbiakban ezt a kutatási vonalat ki fogjuk egészíteni a határjelző tónusok és a mondat modalitás összefüggéseinek vizsgálatával.

4 A kutatásom kapcsolata az Általános Magyar Nyelvtan Kutatócsoport munkájához

A VP szerkezet leírására irányuló kutatásom egy az egyben beilleszthető az Általános Magyar Nyelvtan, Word Order in the Simple Sentence című kötetébe. A kötet szerkesztőjével való egyeztetés után a következő módon képzelem a 8. Post verbal 'free' word order című fejezet szerkezetét.

- 8.1 freedom of constituent order
- 8.2 Prosody and interpretation: 8.2.1. order and phonological weight; 8.2.2. stress and scope of postverbal QPs; 8.2.3. Parentheticals; 8.2.4. the interpretation of post-verbal adverbials; 8.2.5. specificity; 8.2.6. idiom chunks; 8.2.7. focus
- 8.3 Free constituent order argument symmetries and asymmetries: 8.3.1. symmetries; 8.3.2. asymmetries
- 8.4 extraposition and discontinuous constituents

Ezen felül a fent említett felkiáltó mondatokra irányuló kutatásra építve illetve folytatva azt, jelentősen hozzájárulnék a felkiáltó mondattípusok leírásához, együttműködve a területen aktív többi kutatóval. A kérdéses alfejezetben részletesen tárgyalnánk a kérdőszavas illetve nem kérdőszavas felkiáltó mondattípusokat és ezeknek a fontosabb altípusait.

A kötetben továbbá hozzájárulnék a mondattípusok taxonómiáját leíró fejezet (1.2) elkészítéséhez, az alábbi témákban: 1.2.1: Root vs embedded, 1.2.2 Finiteness, 1.2.3 Force and mood, 1.2.4 Minor sentence types. Ezekben a területeken a pontosabb leírás érdekében felhasználnám a fent felvázolt prozódia-szintaxis interfészt érintő kutatásaimat.

Továbbá, a Kutatócsoport általános munkájának segítése végett, a felmerülő igények szerint vállalom, hogy a fent ismertetett formális módszertan alkalmazásával helyességi ítéleti adatokat gyűjtök, elsősorban olyan jelenségek és szerkezetek vizsgálatához, ahol nem egyértelmű a nyelvtani helyesség megítélése.

5 Időterv

A kutatás első évében tervezem foglalkozni elsősorban a prozódiai kutatásokkal, és a hozzájuk kapcsolódó fejezetekkel. A VP-szerkezetének alapos tesztelését valamint leírását és az ebben a témában készülő disszertációm befejezését a kutatás második évének végére tervezem. Vállalom, hogy az eredményimet évente egy lektorált folyóiratcikkben illetve két előadásban közléteszem. A kutatócsoportok munkáját segítő tesztelést az egész három éves periódusra vállalom

References

- Altmann, H. 1993. Satzmodus. In: Jacobs, J. et al. *Syntax*. Berlin: De Gruyter, 1006-1029.
- É. Kiss, Katalin. 1987. Is the VP Universal? In: Kenesei I. (szerk.), *Approaches to Hungarian II*. JATE, Szeged, 13-87.
- É. Kiss, Katalin. 1994. Scrambling as the base-generation of random complement order. In: Norbert Corver – Henk van Riemsdijk (eds): *Studies on scrambling*, 221–56. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- É. Kiss, Katalin. 2002. *The syntax of Hungarian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- É. Kiss, Katalin. 2008 Free word order, (non-)configurationality and phases. *Linguistic Inquiry* 39 (3): 441-474.
- Fanselow, Gisbert. 2001. Features, Theta-roles, and Fee Constituent order. *Linguistic Inquiry* Vol 32 No 3.
- Featherston, Samuel. 2007 Data in generative grammar: The stick and the carrot *Theoretical Linguistics* 33 (3), 269-318
- Gyuris, B. és Mády, K. 2013. Approaching the prosody of Hungarian wh-exclamatives. P. Szigetvári (ed.), VLLXX: Papers presented to László Varga on his 70th birthday. <http://seas3.elte.hu/tmp/vlfs/gyuris-mady.html>

- Gyuris, B. Mády, K. és Szalontai Á. 2013. *Experimental investigations on the prosody of Hungarian exclamatives* Előadás az MTA Nyelvtudományi Intézetében 2013 Május 30.
- Hunyadi László 2002. *Hungarian sentence prosody and universal grammar: on the phonology-syntax interface* Lang, Frankfurt/Main
- Károly, S. 1964. A mondatfajták vizsgálata a funkció és a forma szempontjából. *Nyelvtudományi Közlemények* 66: 67-88.
- Kenesei, István 1986. On the logic of Hungarian word order. In: Werner Abraham – Sjaak de Meij(eds): *Topic, focus, and configurationality*. Amsterdam: John Benjamins. 143–59.
- König E. and P. Siemund 2007. Speech act distinctions in grammar. In Shopen, T. (ed.) *Language Typology and Syntactic Description*. CUP, 276-324.
- Schütze, Carson T. 1996. *The empirical base of linguistics: Grammaticality judgments and linguistic methodology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Surányi, Balázs. 2006a. Scrambling in Hungarian, *Acta Linguistica Hungarica* 53. 393-432.
- Surányi, Balázs. 2006b. Hungarian as a Japanese-type scrambling language. In: Christopher Davis – Amy Rose Deal – Youri Zabbal (eds): *Proceedings of NELS36*. University of Massachusetts, Amherst: GLSA Publications.
- Sprouse, Jon 2007. *A Program for experimental syntax: finding the relationship between acceptability and grammatical knowledge* PhD Dissertation, University of Maryland.
- Szalontai, Ádám. 2012. On the configurationality of Hungarian Dative Constructions: An experimental study. In Balázs Surányi, Diána Varga eds. *Proceedings of the First Central European Conference in Linguistics for Postgraduate Students*. Budapest: Pázmány Péter Catholic University 294-317.
- Szalontai, Ádám, előkészületben. *A quantitative study on argument (a)symmetries in Hungarian*.
- Szendrói, Krisztina 2003. A stress-based approach to the syntax of Hungarian focus. *The Linguistic Review* 20(1), 37-78
- Varga László 2002. *Intonation and stress: evidence from Hungarian* Palgrave Macmillan, Basingstoke and New York